

Barabás László

EGY ÉLETÚT MOZAIKTÖREDÉKEI

Osváth Lajos Bihar vármegyei főlevéltáros magándimenziói

A csengerujfalui előnevű Osváth Lajos (Esztár, 1866 – Tápióbicske, 1931) Bihar vármegye levéltárának munkatársa volt több mint negyedszázadon át, szolgálati idejének jelentős részében vármegyei főlevéltárnokként/főlevéltárosként dolgozott Nagyváradon. Rendkívüli munkaintenzitása és az ezzel párosuló kezdeményezőkézsége több nagy vállalkozásnak is részesévé tette,¹ valamint kezdeményezője volt az első magyarországi levéltáros szakmai tömörülésnek.

Kiemelkedő tevékenysége volt a családtörténet-kutatás, amely a nemességigazolások akkoriban igen aktuálissá vált kerestetéséhez is igazodott. A számos esetben igen sok kutatómunkával járó helyi adatgyűjtés, utazásokkal egybekötött levéltári látogatások – így Szabolcs vármegyei is – és levelezés során keletkezett irataiban, feljegyzéseiben, elküldött leveleinek nagy tömegű másolataiban és a széljegyzeteiben igen gyakran tett saját személyére vagy a családjára vonatkozó utalásokat. A fennmaradt, levéltárakban őrzött hagyatékban kifejezetten magánjellegű iratok is találhatóak, melyek betekintést adnak különösen a háborús évek alatt a katonafiaiért aggódó apa, egyúttal a természetközelségre vágyó városi ember, akár a hétköznapi életvitel kérdéseivel is foglalkozó testvér viszonyaiba és gondolatvilágába.

Osváth Lajos is osztozott azon magyar köztisztviselők sorsában, akik az első világháború végén és az azt követő néhány év során az utódállamokban fel kellett, hogy adják állásukat és az új magyarországi határokon belülre kényszerültek. Sok lakóhelyváltással főként Budapesten, majd a közelében nem szűnt meg szakmai munkája folytatási lehetőségét keresni, egyúttal egzisztenciális gondjai enyhítésére is törekedve. A körülmények kényszerítő hatásai mellett csak részeredményei lehettek. Szorgos életének még legutolsó hónapjait is munkával töltötte. Huizingával szólva *pars pro toto* láthatjuk, hogyan határozza meg a történelem a jelent.

Jelen összeállításban a nagyváradi és a debreceni levéltárakban található hagyaték² magánvonatkozásai állnak a középpontban, a levéltárosi szakmai munka csak érintőlegesen merül fel.

¹ Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad. Szerk. Borovszky Samu. Budapest, 1901.; Magyarország címeres könyve (Liber Armorum Hungariae) Szerk. dr. Alapi Gyula, Dongó Gyárfás Géza, Gorzó Bertalan, dr. Magasházy Béla, Osváth Lajos et al. Budapest, 1913.

² Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale (a továbbiakban SJANR Bihor), Fond 12; Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL HBML), IV. 12. d. Bihar vármegyei nemességi iratok levéltári gyűjteménye. Osváth-féle hagyaték családtörténeti adatokról (a továbbiakban IV. 12. d.)

A szűkebb értelemben vett levéltárosi munkájától eltekintve sajátosan személyes hangú és vonatkozású megjegyzéseket is tartalmazó levelezést folytatott. Az 1900-as évek első felében, közepén igen élénk szervező munkát végzett a törvényhatósági levéltárosok nagyobb anyagi megbecsülése érdekében, szakmai szervezetük létrehozása ügyében, ennek során számos tervezetet készített, egyéni és körleveleket írt a vármegyéknél dolgozó levéltáros kollégáinak,³ amely dokumentumokban a családi viszonyaira hivatkozik, vagy azokra utal.

A másik forrás az az élénk levelezés, amelyet többségében magánmegbízókkal folytatott az illető személy családfájának összeállítása vagy nemesi származásuk igazolása ügyében – térítés ellenében.⁴ Az utókor tájékozódását igen nagymértékben segíti, sokszor egyáltalán lehetővé teszi, hogy Osváth Lajos – bizonyára a hivatásából fakadóan is – igen nagy hangsúlyt fektetett az írásbeliségre. Nem feltétlenül az utána következő időkre gondolhatott, hanem az általa elküldött levelek igen nagy részéről kézírással másolatot készített, ezáltal minden bizonnyal nagyban megkönnyítette a sok esetben egymással időben párhuzamosan futó, a családfakutatások esetében sokszor több éven át elhúzódó munkálatok nyomán követését.

További sajátos forráslehetőséget biztosít, hogy a levélmásolatokat és egyéb, a nemesség-igazolásokkal és családfakutatással kapcsolatos feljegyzéseit nem ritkán más célra felhasznált papírlapok hátoldalára írta. Ezekben az esetekben az eredeti dokumentum időnként szintén betekintést nyújt a főlevéltáros életvitelének körülményeire.

Osváth Lajos és felesége, Farkas Mária rendelkezett ingatlanokkal, földterületekkel. Ezek fekvését, kiterjedését és jellegét a hagyatékban fellelhető iratok közül az 1917. április 3-án kelt adásvételi szerződés rögzíti,⁵ amely szerint ezen birtokok egy jó

³ Lásd pl. Osváth Lajos: A vármegyei tisztviselők főként a levéltárosok fizetési fokozati beosztása és rangosztályozás. A város. Debrecen, 1911. június 17. 1 k.; Szálkai Tamás: Az első országos levéltári egyesület alapszabályai. Levéltári Szemle, 2013. 3. sz. 78–82.; Uő: „Sajnáltnivaló mostoha javadalmat élvez a levéltárnok...” Törvényhatósági levéltárosok küzdelme magasabb fizetési osztályba sorolásuk érdekében (1903–1907), megjelenés alatt.

⁴ Két különböző, de egymást erősítő motiváció állt a nemességigazolások mögött. Osváth Lajos részéről a fő mozgatórugó jövedelmének kiegészítése volt, de az összegyűjtött hatalmas anyagot fel tudta használni tervezett vagy megvalósult kézikönyvek összeállításánál is. Ezért a maga módján ösztönözte is ilyen kérések benyújtását az előnyök bemutatásával: „Családok nemessége nagyuraknál lehet hiúsági kérdés, szegény embereknél azonban – kiknek gyermekei vannak – pénz, értéket súlyos százasokat jelent, mert a kik családjuk nemességét igazolni tudják, gyermekük neveltetésére évenként 300–1000 korona segélyben részesülhetnek. Képzett katonák pedig ezzel más előnyökhöz jutnak. A kiket e dolog érdekel, felvilágosítást nyerhetnek »Magyarország címeres könyvének« egyik szerkesztője, csengerujfalui Osváth Lajos vármegyei főlevéltáros úrtól Nagyváradon Szaniszló utca 45. sz. alatt egyszerű levélbeli megkeresésre is” – írta 1925. június 27-én, amikor menekült főlevéltárosként még inkább rászorult a többletjövedelemre. MNL HBML, IV. A. 12. d. 7. d. Bede

⁵ SJANR, Bihar Fond 12. dosszié (a továbbiakban D.) 26. 338.

részét eladták. A pontos betéti és helyrajzi számokkal azonosított parcellák és a rajtuk lévő ingatlanok a nagyváradi szőlőhegyen feküdtek, annak is a Sebes-Körös völgyébe lenyúló részében. A vevők Tyll János⁶ (Tüzifa Fogyasztási Részvénytársaság) és felesége, Beöthy Malvin voltak. A területek már 1907-ben birtokukban voltak, erről tanúskodik a szőlőhegyi, augusztusi feladással keltezett, Osváth Lajos feleségét megszólító beszámoló.⁷ Ebből kiderül, hogy leszállították a megrendelt tűzifát a Wolfi erdőből, befőztek öt üveg szilvalekvárt, de a szőlő és paradicsom még nem érett. Osváth Lajos gyerekei a nyári időszakban rendszeresen hosszabb időt ott töltöttek. Ez a beszámoló kitér arra is, hogy az egyik lány kotlót akart ültetni, míg Tibor, a legidősebb fiú késő este lévén már alszik.

A parcellák eladása nem volt zökkenőmentes az adásvételi szerződés megkötése ellenére sem. Osváth Lajos összegzést készített a keletkezett levelekről és egyéb dokumentumokról, amely 1917. április 3. és 1918. július 5. között összesen 13 tételt tartalmaz,⁸ miközben több olyan írásos üzenet, levél és egyéb dokumentum is található – pl. a nagyváradi városi járási bíróság mint telekkönyvi hatóság jelzálog megszüntetéséről szóló végzése⁹ –, amely a listán nem szerepel. A vevő perrel fenyegette meg az eladókat, mivel a szomszéd kimérette a saját területét, ennek során az eladott parcellákból lehasítottak egy darabot, azaz olyan területet is eladtak neki, ami nem volt jogszerűen az eladó birtokában. Emiatt új szerződést kellett kötni. A szerződés mellett keletkezett azonban egy kiegészítő megállapodás is, amelynek értelmében a vevő a 20 000 korona vételár megfizetésén túl további kötelezettségeket is vállalt: a terményekből még éveken át pontosan meghatározott mennyiséget juttat, a megmaradt telekrészen menedékházat épít külön kapubejárással, és a megvásárolt telekrészen álló lakóépület ingóságait beszállítja a városi lakásba. A továbbiakban azonban a részletfizetések alkalmával több ízben is késedelembe esett. A maradék terület szőlőskertjében lévő gyümölcsös „meghernyózására” 30 korona általánydíjért és a veteményes föld fölászására a Scharschmiedt házaspárt fogadta fel a főlevéltáros, a férfinak napi 6 korona, a feleségnek napi 4 korona fizetségért.¹⁰

⁶ Nagy valószínűséggel Tyll János 1848–49-es honvédszázados leszármazottja és a Margitta és Vidéke politikai hetilap korábbi felelős szerkesztője. In: Hegyesi Márton: Bihar vármegye 1848–49-ben. Debrecen, 2000. 128.; Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig, 2. Összeáll. Kemény György. Budapest, 1942. 191.

⁷ SJANR, Bihar Fond 12. D. 26. 351. A levél keltezése órára pontos: 1907. augusztus 12., este 10 óra.

⁸ Uo. 283.

⁹ Uo. 288.

¹⁰ Uo. 357.

Még 1914 márciusában Osváth Lajos két forrásból is nagyobb összeghez jutott.¹¹ Valószínű ezért is volt lehetséges, hogy újabb földterület iránt érdeklődjön. A Debreceni Gazdák Bankja Rt. válaszlevelében egy halápi 12 holdas földterület holdankénti 800 koronás vételáráról és előző évi 60 koronás bérleti díjáról, valamint az esetleges banki kölcsön kondícióiról tájékoztatta.¹² Ebben az időben különböző napilapokban számos újsághirdetést jelölt be, amelyek eladó földterületekre vagy tanyákra vonatkoztak. Érzékelhető, hogy intenzív keresést folytatott. A meglévő szőlőjét napszamosokkal műveltette, erről tanúskodik Barabás napszamos, aki egy postai levelezőlapon időpont-egyeztetési nehézségekről panaszkodik.¹³

1918-ban már Tápióbecskén birtokol egy tanyát. Március 21-én még a főszolgabírótól kérte a vételére jogosító vásárlási igazolványt,¹⁴ az év végén már maga az oda utazás is nagyon bizonytalan. *„Nekem is kellene mennem a Nagykáta melletti kis tanyánkra, de nem merek elmenni, mert a visszajövet majdnem lehetetlen civilnek”* – írja egy megbízás elfogadását visszaigazoló levelében 1918. december 17-én,¹⁵ ahová aztán 1923 után, a nagyváradi állásának elvesztését követően oda is költözik. Innen végzi meglehetősen szerény körülmények között – a gazdálkodási tevékenysége mellett – a korábbi években gyűjtött és Nagyváradról magával hozott anyagok alapján elsősorban a nemességigazolások előkészítését főként anyagi helyzetének javítása érdekében.

*

Az első világháború kitörésének és menetének következményei Osváth Lajos családját sem kerültk el. Öt gyerekéből az első három fiú, az elsőszülött Tibor 1897-ben, Kálmán 1899-ben, míg András 1901-ben született. 1915. augusztus 13-án a szokott módon rajzos vázlatot és rövid szöveges leírást készített egy nemesi címerről a címerrajzolója számára, kérve négy példányban annak pecsétstípusát, kemény papírosra tör-

¹¹ 1913 januárjában Várady Zsigmond az ausztriai Semmeringben öngyilkos lett. A jogi végzettségű Várady ügyvédként dolgozott Nagyváradon, ahol az önkormányzati és társadalmi életben aktív szerepet játszott, az 1910-es általános képviselőválasztások alkalmával a nemzeti munkapárti programjával a bihari kerületben országgyűlési képviselővé választották. Az általános választójog bevezetése mellett többek között az egyházi vagyon szekularizációját is szerette volna elérni. A hagyatéka sorsáról hosszan elhúzódó pereskedés indult, melyben az általános örökös László király páholy és a nagyváradi református egyház megállapodásra jutott a feleségével és a valamilyen oknál fogva szintén örökös Osváth Lajossal. Magyar Hírlap, 1914. március 8., vasárnap, 18. Törvényszéki csarnok rovat; Szintén 1914 márciusában jelent meg Magyarország címeres könyve első kötete Pálmay József családtörténész főszerkesztésében, amelyhez Andrassy Gyula gróf írt hosszabb előszót, és amelynek nyolc vármegyei főlevéltárosa volt a fő munkatársa, közöttük Osváth Lajos is.

¹² SJANR Bihar Fond 12 D. 31. 760.

¹³ Uo. 751.

¹⁴ MNL HBML, IV. 12. d. 7. doboz

¹⁵ SJANR Bihar Fond 12 D. 30.

ténő elkészítését és utánvételt megküldését. Az aláírást követő utóiratban – az érzékelhető baráti viszonyra tekintettel – hozzáfűzi, hogy „*legnagyobbik fiamat holnap viszem Szlavóniába a tüzéséghez önkéntesnek.*”¹⁶ Irataiban legközelebb 1918 decemberében, a fentebb már hivatkozott levelében esik szó fiairól: „...*örömmel értesülök Ukrajnából történt szerencsés hazaérkezéséről. Bárcsak Szibériában és Olaszországban fogságban levő szegény két fiam is itthon lenne már.*” Szintén 1918. december elején egy Sárossy nevű katonatiszt megbízója tájékoztatja, hogy hazatért Ukrajnából, a többiek „*még bent vannak*”. A két héttel későbbi levelében a hadifoglyok helyzetéről további híreket közöl, nyugtatja Osváth Lajost, mivel „*Szibériában a foglyok sorsáról dán konzulátus útján történik gondoskodás, viszont Olaszországból hazatért itteni emberek se mondanak rosszat, tehát nézetem szerint nincsen különösebb oka nagyságodnak aggódni, megsegíti őket Isten, s hazatérnek.*”¹⁷ Kálmán fia az olasz hadifogságból 1919-ben, Tibor végül 1921/1922 telén érkezett haza Magyarországra és öccseivel Budapestre került. Osváth Lajos nemességigazolási megbízásai során a megbízóktól igyekezett segítséget szerezni számukra.¹⁸

*

Külön témakört alkotnak a családon belüli levelek. Osváth Lajosnak hét testvére volt, a legidősebb 1860-ban, a legfiatalabb 1882-ben született. Elsősorban édesapjával és fiatalabbik húgával váltott leveleiből maradtak fenn.¹⁹ Osváth Lajos a magánlevelekről nem készített másolatokat, így a fennmaradt levelezés egyoldalú, az általa elküldött irások nem maradtak fenn. Osváth Gyula részletesen beszámolt az 1904 júliusában Balatonalmádiban töltött fürdőkúrájáról, amely számára gyógykezelés volt. Egyúttal szervezte Jenő fia vadászbalesetben szerzett karsérülésének gyógykezelését, melyhez pénzügyi támogatást is biztosított Lajoson keresztül, de gondosan csak két részletben eljuttatva a 200 koronát. Az árvaszékhez benyújtandó kérelemhez az orvosi

¹⁶ Uo. 666.

¹⁷ 1918. december 9. és december 20., utóbbi Osváth Lajos széljegyzete szerint éppen december 23-án érkezett hozzá. SJANR Bihar Fond 12 D. 30. 851. és 844.

¹⁸ Dr. Sáska Sándornak írott levele, 1922. május 27. „*B. levelében említett díjazásra vonatkozólag megjegyzem, hogy azt ott helyben majd ki lehet egyenlíteni, miután 3. fiam van ott, a legnagyobb: Osváth Tibor, aki csak a télen jött haza 5. évi szibériai hadifogságából – jóformán minden nélkül és így sokat nélkülöz, mert én segíteni nem tudom őket. A másik is egy évig volt Olasz hadifogságban, műegyetemi hallgató, majdnem azt írtam, hogy műkoplaló, mert sokszor nincs mit ennie. A politikai pártállását azért kérdezem, hogy nem volna-e módjában fiaim igazságos s más ügyében nekik segélyükre lenni? ... Oradea Mare Nagyvárad, 1922. máj. 27. ... Str. Szaniszló u. 45.*” Figyelemre méltó a levél keltezése, ami átmeneti állapotot mutat Nagyvárad Romániához kerülését követően. SJANR Bihar Fond 12 D. 26. 1464.

¹⁹ Édesapja, Osváth Gyula (Kismarja, 1834 – Gáborján, 1925) jegyzőként dolgozott Kismarján; Osváth Gizella, Báthory István földbirtokos felesége, második férje dr. Jókay Sándor (Kismarja, 1873 – Budapest, 1950).

szakvéleményt Albert öccsétől kívánta beszerezni, hogy aztán a felszerelt kérvényt az akkor a vármegyei árvaszéknél dolgozó Lajos juttassa el.²⁰ Szorosan nyomon követte a Lajos fia nagyváradi szőlőskertjében folyó munkálatokat is, Farkas Sándort közvetítette vincellérnek: „*Farkas szorgalmas munkás... az asszonyt kevésbé ösmerem.*” Bizonyára Osváth Lajos is csak nehezen tudta apja kézírását kiolvasni, amiről ő maga is azt írta 1907-ben: „*A szemem annyira meggyengült, hogy amit írok, elolvasni nem tudom, csak a sorokat látom.*”²¹

Az ingatlanszerzés a saját maga számára vagy a nagyobb családon belül szinte állandóan fenntartott szándék volt. Az általános viszonyokon túl bizonyára az is nagy szerepet játszott ebben, hogy apjuknak, Osváth Gyulának is jelentős birtoka volt, ilyen tulajdoni viszonyok között szocializálódtak. Amíg Osváth Jenő egy kis területet képzelt el magának, elsősorban a természeti környezet adta előnyök miatt, amihez szenvedélyes vadászként vonzódott, valamint a gyerekei számára, addig Osváth Lajos ezzel vagyonelemként tervezett és bérmunkával ugyan, de gazdálkodni is igyekezett rajta.

A fiatalabbik húgával, Gizellával és annak első férjével, akinek Gáborjánban volt birtoka, 1901-ben közösen szintén Gáborjánban ingatlan megszerzését tervezték, kölcsönfelvétel fedezetével. Az ingatlant még dohányjövedék terhelte, de nagy valószínűséggel az 1873-as kivetése óta elévült. Volt rajta viszont egy másik, nem nevesített teher is, amelynek 2/5-öd részét a korábbi, Tépén lakó örökösön próbálták behajtani, mivel a kölcsönfelvételt akadályozza, hogy az ingatlan nem tehermentes, amiről korábban nem volt tudomásuk.²²

1907-ben a legidősebb fia, Tibor tíz éves, amikor a nyár egy részét szintén a szőlőhegyen lévő ingatlanon töltötte a vincellér házaspárral. Három egymást követő napon, augusztus 11-13-án, egy hétvégén önálló lapokra írt levél és naplófeljegyzéskeverék számol be a napok történéseiről, vélhetően az édesanyjának.²³ Ezekből meg lehet tudni, hogy Tibor mellett ott volt még a húga, a kétéves Mária, akinek a foga jött, ezért sokat sír, a vincellér megtanította lovagolni, és a szőlőszedést is elkezdték. Bizonyára beteg volt a kisebbik húga, az akkor mindössze egyéves Erzsébet, mert mindegyik levelében aggódva érdeklődik a „szegény baba” állapota iránt. Az anyja a kisgyerekekkel feltehetően kezelésen vagy kúrán lehetett, hisz Tibor minden levelében kérdezi, hogy mikor jönnek haza. A gyerekekkel lévő felnőtt Juli kiegészítésében önkritikusan állapítja meg, hogy szigorú a német tanításában, Tibor tanulja, „pedig majd kitörik a nyelve”, szorgalmasan gyakorol a hegedűn is.

²⁰ SJANR Bihar Fond 12 D. 32. 1642.

²¹ Uo. 352.

²² Gizella a nehézségek miatt háborgott: „*Te Lajos! mit gondolsz, leszsz é ebből a kölcsönből valami és mikor, ha így előre tudtuk volna... bizony nem mentünk volna bele, de hát az eljárás így arra vall, hogy sok gazember létezik s ezért a becsületesnek sem hisznek.*” MNL HBML, IV. 12. d. 3. doboz

²³ SJANR Bihar Fond 12 D. 32. 353–354.

Az 1916 nyarán született családi levelezésben még nem, vagy csak áttételesen jelentkeznek a háború hatásai. Osváth Lajos 5 gyerekéből a két legfiatalabb, a két lány, az akkor 11 éves Mária és 10 éves Erzsébet rokonlátogatáson járt Osváth Lajos vidéken lakó testvéreinél, először a körjegyző Kálmán öccsénél Nyüveden, majd Géza bátyjánál Esztárban, onnan Gáborjánba utaztak Gizella húgához.²⁴ A két kislány közös levelet írt anyjuknak, amit kiegészített még Géza velük tartó Etelka lánya is.²⁵ Magának az utazásnak, a napi programoknak – benne a szőlő gyakori látogatása –, az ajándékoknak a leírásán és az érdeklődő kérdéseken túl a levél alapján azt lehet feltételezni, hogy a szűkebb rokonságon belüli kapcsolatok igen intenzívek voltak. Emellett minden bizonnyal szerepet játszott a gyerekek vidéki nyaraltatásának szándéka is. A természeti környezet minél gyakoribb megélése kívánt lehetőség volt a nagyvárosbeli családok számára. Korábban már utaltunk arra, hogy Osváth Lajos a nagyváradi szőlőhegyen birtokolt egy ottholásra is alkalmas, szőlőskertet is magába foglaló ingatlant, ahol a gyerekei nyaranta hosszabb időt is eltöltöttek. Ezt erősíti Osváth Lajos legfiatalabb öccsének, Jenőnek, a vadásznaplójában tett sokszori bejegyzése is.²⁶ Nem zárhatjuk ki azonban azt a körülményt sem, hogy a világháború második évében a városi ellátás már nem nyújtotta a békeidők körülményeit, miközben a család még parádi pihenésre is készült.

A családi ügyek intézése, egymáshoz való viszonyuk és az árdrágulás egyszerre mutatkozik meg Osváth Lajos és öccse, Jenő kis üzenetváltásából. 1918. április 13-án Lajos egy kis cédulán üzenetet küld Jenőnek kérdezvén, hogy nem felejtette-e el „4 m fa megrendelését”, amire másnap a cédula másik oldalán érkezett a válasz, miszerint a fa ára már „fel volt emelve 50 k[oroná]ra”. S mivel mindketten a Szaniszló utcában laktak, este lemegy és Lajos mondja meg, mi történjen.²⁷

A több szempontból is lényegesen megváltozott helyzetet tükröz egy 1919. február 12-én keltezett, Osváth Lajos feleségének írt rokoni levél.²⁸ Egyrészt az igen hosszú, már november óta tartó és kemény télre panaszkodik, melyben a tüzelő kifogyásának veszélye is fenyeget, megerősítve azokat a nézeteket, miszerint a tavaszi forradalmak időzítésének egyik kiváltó oka az élelmiszer és egyéb készletek kimerülése volt.²⁹ A levélben is benne van a kérdés, hogy nincsen-e „szénvakáció”, járnak-e a gyerekek iskolába. Osváth Lajos két idősebb fia még hadifogságban van, érdeklődik irántuk is,

²⁴ Osváth Gizella férje, Báthory István Gáborjánban volt birtokos.

²⁵ SJARN Bihar Fond 12 D. 32. 1360.

²⁶ „Ha ilyen kis házam lenne, a gyermekek is nyáron ott lehetnének, egészségükre, fejlődésükre, közérzetükre jó hatásu lenne.”; „No de most nem erről akartam én írni. Hanem a méhesről, a kis falusi szőlősketről, hova a 3 gyermek meg az anyok kijárnak üdülni stb.”; „Régi, nagyon régi tervem, hogy valamelyik falu szőlős kertjében szerezzek egy földet, arra egy kis pajtát építenék.” In: Csengerujfalusi Osváth Jenő vadásznaplója, kézirat, magántulajdonban

²⁷ SJARN Bihar Fond 12 D. 31. 860.

²⁸ Etelka 1978-ban halt meg Budapesten.

²⁹ SJARN Bihar Fond 12 D. 32. 1355.

megjegyezve, hogy még ők sem kaptak választ levelükre. A közállapotok jelentős változására, romlására utal az árdrágulás példája, illetve a munkaerőhiány fokozódása.³⁰ „Ha valamikor, most türelmeseknek kell lennünk.” Ez a bizonytalanság- és átmenetiségérzet egybecseng Osváth Lajos kiváráásával is, miszerint „*ki tudja, meddig áll fenn ez a rendszer is*”, mintegy szinte várva az újabb változást, amely március 21-én a Tanácsköztársaság kikiáltásával be is következett.

*

Osváth Lajos kiterjedt levelezést folytatott családtörténeti és nemességigazolási ügyekben más vármegyék főlevéltárosaival, hogy be tudja szerezni a magáncélú vagy hivatali ügyekben felhasználni kívánt igazolásokhoz szükséges adatokat. Szükség esetén maga is elutazott az eredeti iratokat őrző levéltárba. Az ilyen írásos kapcsolatfelvétel vagy személyes utazás egy lehetséges megbízó jelentkezésével, majd kiadott megbízásával kezdődött. Ezt az eljárásrendet találjuk azokban az esetekben is, amelyek Osváth Lajost Nyíregyházához kötik. Időben először nagy valószínűséggel a Budaházy család kutatási megbízása, ill. adatszolgáltatási kérése kapcsolta Nyíregyházához.³¹

Budaházy Béla a Nyíregyházi Általános Hitelintézet alkalmazottja 1910-ben fordult a Bihar vármegyei főlevéltárhoz levélben, melyben az 1791-ben Budaházy József részére kiadott nemesi bizonyítványról kér hiteles másolatot.³² A levélíró igen tájékozottnak mutatkozott, hiszen megadta a kért dokumentum pontos levéltári leőhely jelzetét is. Kiemelte, hogy a kérés teljesítését postafordultával várja, tartalmilag pedig azt remélte, hogy igazolást nyer az adományozott kettős előnév is, a veskóczi és a budaházi. A hitelesítés, a másolás és a postaköltség fedezeteként pedig a kornak megfelelően értékjegyeket mellékel. A hitelintézeti alkalmazottnak a továbbiakban is volt kérése. A levelezésből is érzékelhető, hogy maga is intenzíven foglalkozik családtörténeti kutatásokkal. Ez kiterjedt a távolabbi rokonság ügyeinek intézésére is, hiszen 1912. november 12-én egy katonatiszt rokon érdekében kér arról felvilágosítást, hogy a telegdi Róth Mihály nemességére és címerére található-e valamilyen adat.³³ A katonai előmenetel szempontjából kiemelkedő fontosságú volt a nemesség igazolása. Az időközben súlyos betegségen átesett Budaházy arra is kitér, hogy tud a vármegyei

³⁰ Uo. „...itt szörnyű állapotok vannak a fuvarosokat illetően. Képzeljétek, 20 koronát kérnek egy bicskei útért. Általában szörnyű állapotok vannak itt a munkás viszonyokat tekintve. És éppen most szökött el tőlünk Bandi, miután egy hibát tett és félt a következményektől. Hát majd csak elintézzük a sort, hogy mégis legyen valamink a nyáron. Még ha magad uram is. Mit tegyünk?”

³¹ A történetét a 13. század közepéig visszavezető Budaházy családról: Veskóczi Budaházy családi krónika. Szerk. Szathmáry Irén. Hajdúsámson, 2000.; Egy család évszázadai. A budaházi és veskóczi Budaházy család története. Genealógiai táblázatok az 1260-as évektől napjainkig. Szerk. Budaházy Éva, Horváth Balázs. Debrecen, 2004.; Kujbusné Mecsei Éva: Egy család évszázadai. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2004. 4. sz. 511. (Könyvismertetés)

³² MNL HBML, IV. 12. d. 3 doboz

³³ SJARN Bihar Fond 12 D. 32. 552.

Osváthokról, azoknak is az imolai ágáról, akik közül sokan viseltek különböző vármegyei tisztségeket. Két héttel később már sürgeti a választ, amelyet december 2-án postáz a főlevéltáros.³⁴ Ebben tételesen felsorolja a kutatási és másolási díjakat, megjegyezve, hogy magas, 30 koronás kutatási díj tartalmazza a szükséges sok levelezés költségeit is. Ezek a Róth Mihály feleségének, Lengyel Margitnak a kívánt azonosítása és feltételezett nemességének igazolása miatt váltak szükségessé.

Levelezésük 1913 első felében intenzívebbé vált, a kérések kiterjedtek Paksy József leszármazásának igazolására, valamint „passióból” a Budaházy család pecsétjének felkutatására is. Ez utóbbi kapcsán megjegyezte, hogy bőven kell lennie pecsétnek, mivel a családban sok tábla- és szolgabíró, alispán és követ volt. Osváth Lajos szerkesztője volt a Magyarország címeres könyve kiadásának, Budaházy azon is igyekezett, hogy az ő révén „címeres könyv 2ik kötetéből valahogy ki ne maradjon”.³⁵

Osváth Lajost a Budaházy családon kívül is több szál kapcsolja Nyíregyházához. A Vay család nevében és családfájuk ügyében a budapesti lakos Vay Béla 1926. július 19-i keltezéssel levelezőlapon értesítette a már nyugalmazott és Tápióbicskén a tanyáján élő, de Budapesten is szobát bérlő főlevéltárost, július 24-én fel fogja keresni budapesti címén.³⁶ Jóllehet a találkozó akkor nem jött létre, mivel a főlevéltáros hazautazott, de az elkövetkező időben igen intenzív kapcsolat alakult ki a Vay család több tagjával, így Vay Péterrel is, aki Nyíregyháza a vármegyei irodaigazgató volt. A családfa pontos összeállításához szükségesnek látszott a nyíregyházi vármegyei levéltárbeli adatgyűjtés is. Ő közvetített Nagy Lajos, a Szabolcs vármegyei levéltáros és egyúttal református lelkész között és ajánlotta szállásul a Korona és Bristol szállodákat.

Osváth Lajos az utazást 1926. december 13-ára tervezte, amit be is jelentett Vay Lászlónak, Nagy Lajos viszont a karácsony előtti hétre „segédkezését készséggel ajánlotta”. Osváthnak fenntartásai voltak, mert „*úgy hallom, hogy a vármegyei levéltáros vidékre papnak ment ki! De van helyettes – remélem*” – írta Vay Lászlónak.³⁷ Elutazott Nyíregyházára és hiába várt napokig a levéltárosra, nem találkozott vele, a segéd pedig nem tudott segíteni – eredmény nélkül utazott el. Ebből elég barátságtalan hangú és Osváth részéről a miniszternél tett bejelentés és a sajtó értesítésének fenyegetésétől sem mentes levél született,³⁸ amit Nagy Lajos azzal hárított el, hogy 13 évi szolgálatával kiérdemelt szabadságán volt. Az adatgyűjtés megbicsaklása miatt 1927

³⁴ Uo. 550.

³⁵ Uo. 549.

³⁶ Uo. 908.

³⁷ Uo. 911.

³⁸ „*Ügyfeleim nagyon méltatlankodnak emiatt és mivel tényleg jogos az e feletti felháborodásuk mert az egyik ügyvéd ember hamar a sajtó útján interpellálhatja meg a minisztert, hogy van-e tudomása arról, hogy a Szb. m-i levéltárnok vidéken paposkodik s a székhelyén s a levéltárban nem található s a levéltárat felkereső közönség potyára költ és fárad – a mai szanált világban.*” Uo. 1519.

januárjában a Vayak visszavonták megbízásukat azzal, hogy az Országos Levéltár egyik alkalmazottját van szándékukban megbízni a továbbiakban. Osváth Lajos a tudomásul vétel mellett némi éllel jegyezte meg, hogy a bihari adatokkal ő tud szolgálni, nem az Országos Levéltár.³⁹

A Körössy és a Petrikovics családokra vonatkozó kutatások miatt 1927 folyamán szintén volt kapcsolata a nyíregyházi levéltárral.

Osváth Lajos a családtörténet-kutatásaival és nemességigazolásaival a múlttal, a történelemmel foglalkozott egy sajátos aspektusból, erős motivációból. Nem csupán az egyéni kérések teljesítése volt a kiváltó ok. Főként az 1919 és 1923 közötti években végzett munka már egyértelműen a jövőnek szólt.⁴⁰ Szakmai munkáját, de magánemberi tevékenységét, életvitelét nyomon követve a jelen is a múltat, a történelmet kutatja. A történelem mibenlétének, definíciójának meghatározására az ókortól napjainkig számos kísérlet született, Hérodotosztól Droysenen át John Lukacsig. Droysen szerint a történelem az emberiség öntudata, tudása önmagáról, ami azt feltételezi, hogy a múltbeli történések tudatosulnak. Ez a tudatosulás ugyan az egyének szintjén zajlik, de tendenciáját tekintve minden egyéni cselekvés az egyéneket meghaladó társadalmi valóságra vezethető vissza, amelyet Durkheim nem egyébnek, mint a kollektív tudatnak tartott. A tudatosulás arra összpontosul, ami jelentőségre tett szert, a többi elsüllyed, feledésbe merül. Megjegyzendő, hogy Freud többek között éppen az elfeledett múlt értelmét és hatását kutatta. Az írást indító Huizinga felfogása szerint, az előzőekkel összhangban, a történelem az a szellemi forma, amelyben a kultúra számba veszi múltját. Osváth Lajos nem foglalkozott történelemre vonatkozó definíciók megformálásával, a múlt feltárásának gyakorlati embere volt. A bő száz évvel ezelőtti alakjával való foglalatosság kétszeresen is teljesíti a mondást, miszerint a történelem az emlékezetben őrzött múlt.

³⁹ Uo. 363–364.

⁴⁰ „...az oláh megszállás alatt N. Váradon Bihar megyében sok nemességi iratról hiteles másolatot csináltunk, hogy az itteni magyarság részére bizonyítékok maradjanak meg” – írta egy levelében 1926 februárjában. MNL HBML, IV. 12. d. 24. doboz

1. sz. kép
Osváth Lajos levéltáros⁴¹

2. sz. kép
Az Osváth család

⁴¹ A képek a szerző magántulajdonában vannak.

